

YHDENVERTAISUUS- JA TASA-ARVOLAUTAKUNTA/Jaosto

Opetus, uskonto, kieli, kotipaikka, vertailukelpoisuus, syrjintäolettaja, välillinen syrjintä

Diaarinumero: YVTLTK/3XX/2017

Antopäivä: XX.XX.2020

Hakija katsoi lapsensa tulleen syrjityksi ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä uskontonsa, äidinkiellensä ja asuinpaikkansa perusteella.

Aluehallintovirasto katsoi hakijan valitukseen antamassaan päätöksessä, että uskonnon ja elämäntietämystiedon opetus kunnan ruotsinkielisessä opetustoimessa ei ollut voimassa olevan lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden mukaista.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi, etteivät suomen ja ruotsinkielinen ortodoksisen uskonnon opetus olleet sillä tavoin vertailukelpoisia, että hakijaa olisi kielen perusteella syrjitty verrattuna kunnan suomenkieliseen ortodoksisen uskonnon opetukseen. Asiassa vertailukelpoinen ryhmä oli muut hakijan lapsen luokalla katsomusaineita opiskelevat oppilaat. Näin ollen asiassa ei syntynyt hakijan lapsen äidinkieleen perustuvaa syrjintäolettaa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta totesi, että kunnat päättävät itsenäisesti opetussuunnitelmistaan, eikä kunta ollut päättänyt muiden kuntien opetussuunnitelmista. Asiassa ei syntynyt tällä perusteella syrjintäolettaa asuinpaikkaan perustuvasta syrjinnästä.

Hakijan lapsen matkustaminen kouluun toiseen kuntaa opetusta saamaan oli hakijan omaan päätökseen perustuva asiointi, joten tälläkään perusteella asiassa ei syntynyt syrjintäolettaa asuinpaikkaan perustuvasta syrjinnästä.

Koska hakijan lapsi oli saatujen selvitysten mukaan ollut luokassaan ainoa ortodoksista uskontoa opiskeleva lapsi, olivat opetussuunnitelman perusteista poikkeavat yhteiset katsomusaineiden opetustilanteet, etenkin kun suurin osa opetuksesta oli toteutettu yhteisopetuksena, omiaan saattamaan hakijan lapsen sekä sosiaalisesti että oppimisen suhteen luokassa heikompaan asemaan suhteessa enemmistönä oleviin oppilaisiin. Samoin pätevän opettajan puuttuminen oli ollut näissä olosuhteissa omiaan saattamaan hakijan lapsen luokassaan ainoana ortodoksisen uskonnon opiskelijana epäedullisempaan asemaan muihin luokassa katsomusaineita opiskelleisiin verrattuna.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoi, ettei kunta ollut kyennyt kumoamaan syntynyttä syrjintäolettaa ja että kunnan menettely hakijan lasta kohtaan ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä oli ollut yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä välillistä syrjintää hänen uskontoonsa liittyvien syiden perusteella.

(Lainvoimainen)

Asian tausta

Hakija ja hänen lapsensa ovat uskonnoltaan ortodokseja, ja hakijan lapsi on osallistunut koulussa ruotsinkieliseen ortodoksisen uskonnon opetukseen. Hakijan lapsi on ollut luokkansa ainoa ortodoksisen uskonnon opetusta saava.

Elämänkatsomusaineita opetettiin hakijan lapsen koulussa kaikille samassa opetusryhmässä.

Hakija on kannellut syksyllä 2016 aluehallintovirastolle kunnan hänen pojalleen järjestämästä ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksesta. Aluehallintovirasto on antanut asiassa 21.8.2017 päätöksen, joka on lainvoimainen.

Aluehallintovirasto katsoi päätöksessään, että evankelis-luterilaisen uskonnon, ortodoksisen uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuskursseissa on osia, jotka ovat sisällöltään samanlaisia. Näistä osista opetusta voidaan antaa yhteisesti ja yhteisen opettajan toimesta, koska kukin oppilas saa silloin opetussuunnitelman mukaista opetusta ja kaikki oppilaat voivat osallistua yhdenmukaisin ehdoin. Kussakin katsomusaineessa on myös merkittäviä osia, joilla ei ole vastinetta muissa katsomusaineissa. Lisäksi on osia, joissa kunkin katsomuksen tapa lähestyä sinänsä yhteistä teemaa on erilainen kuin muissa katsomusaineissa. Niissä opetuskurssien osissa, jotka eivät ole sisällöltään yhteneväiset, opetusta ei voi antaa yhteisesti yhteisen opettajan toimesta, koska uskonnonvapaus antaa oppilaalle oikeuden saada oman uskonnon opetusta perusopetuslaissa olevin rajoituksin, sekä myös julkilausumattoman mutta asiayhteydestä johtuvan oikeuden olla osallistumatta muun uskonnon opetukseen. Opetus ei silloin kokonaisuudessaan noudata kunkin oppiaineen opetussuunnitelman perusteita, ja vähemmistökatsomuksiin kuuluvat oppilaat voivat joutua haavoittuvaan asemaan, jossa he eivät saa samanlaista opettajan tukea kuin erillisopetuksessa.

Jotta opetuskurssien osia voisi opettaa yhdessä, tulee opetussuunnitelman perusteita tarkentaa paikallisessa opetussuunnitelmassa siten, että yhteneväisyydet ja eroavaisuudet ovat selvästi hahmotettavissa. Kunnan kehittämät vuosikellot liitetaulukkoineen eivät täytä tätä tehtävää, koska ne yhdistävät oppiaineet tavalla, joka ei vastaa opetussuunnitelman perusteita ja jättävät käsittelemättä osia opetuskursseista. Kodeilta ei voi edellyttää, että ne antavat oppilaalle oman uskonnon opetusta, vaan koulun tulee antaa opetusta koko opetuskurssin laajuudessa.

Aluehallintovirasto katsoi, että uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetus kunnan ruotsinkielisessä opetustoimessa ei ole voimassa olevan lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden mukaista.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoi aluehallintovirastolle antamassaan lausunnossa, että kysymys ei voi olla välittömästä syrjinnästä ruotsinkielisten oppilaiden kesken, kun kaikki oppilaat osallistuvat samaan opetusryhmään ja heillä on sama opettaja.

Ottaen huomioon eri aineiden opetussuunnitelmien eroavaisuudet, opettajan muodollinen pätevyys, sekä opetussuunnitelman yleisestä arvoperustasta ilmenevät turvallisuuden ja osallisuuden periaatteet, yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoi vaikuttavan todennäköiseltä, että vähäisen oppilasluvun uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetukseen oikeutetut oppilaat voivat joutua sekä sosiaalisesti että oppimisen suhteen heikompaan asemaan, mikä voi merkitä välillistä syrjintää.

Lisäksi yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoi, että menettely voi olla ristiriidassa opetuksen järjestäjille ja oppilaitoksille yhdenvertaisuuslaissa säädetyn yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuuden kanssa.

Kunnan ruotsinkielisen esikoulutoiminnan ja koulutuksen jaosto päätti kokouksessaan 27.9.2017 lähettää aluehallintoviraston päätöksen tiedoksi muun muassa hakijan lapsen

koululle. Samalla ruotsinkielisiä peruskouluja kehoitettiin täsmentämään ja konkretisoimaan jaoston seuraavaan kokoukseen mennessä ne osat uskontojen ja elämäkatsomustiedon opetussuunnitelmasta, jotka eivät täyttäneet opetussuunnitelman perusteiden vaatimuksia.

Hakija otti lapsensa pois koulunsa ortodoksisesta uskonnon opetuksesta marraskuussa 2017.

Kunnan ruotsinkielisen esikoulutoiminnan ja koulutuksen jaosto päätti kokouksessaan 29.11.2017 vahvistaa evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon sekä elämäkatsomustiedon uudet opetussuunnitelmat kunnalle. Myös hakijan lapsen koulu laati uuden opetussuunnitelman lukuvuodelle 2018-2019.

Hakijan ilmoituksen mukaan hänen lapsensa osalta opetusjärjestelyt sinänsä paranivat, kun lapsen kouluun palkattiin ortodoksisen uskonnon tuntiopettaja tammikuussa 2018 ja katsomusaineiden opetus jakautui luokanopettajan opettamaan yhteiseen ja tuntiopettajan opettamaan eriytettyyn opetukseen. Opetusjärjestelyt ovat tämän jälkeenkin olleet hakijan mukaan edelleen syrjiviä.

Hakijan vaatimukset

Hakija katsoo kunnan syrjineen hänen poikaansa ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen saamisessa vuodesta 2016 lähtien syksyyn 2018 saakka, jolloin hakijan lapsi vaihtoi syrjinnästä johtuen toisessa kunnassa sijaitsevaan kouluun saadakseen laissa säädettyä opetusta omassa uskonnossaan.

Hakija vaatii kuntaa myöntämään kirjallisesti syrjinnän ja selvittämään vastuullisille viranomaisille mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt yhdenvertaisuutta edistääkseen.

Hakija vaatii kuntaa lopettamaan sekä oman että muiden vähemmistöperheiden syrjinnän ja esittämään kirjallisen anteeksipyyntönsä opetuksessa kolme vuotta jatkuneen rakenteellisen syrjinnän johdosta.

Hakija vaatii yhdenvertaisuusvaltuutettua auttamaan kuntaa tunnistamaan asiasta vastuulliset ja ryhtymään rakenteellisiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja toteutumiseksi.

Hakija vaatii kuntaa hyvittämään hänen perheelleen saamatta jääneen ortodoksisen uskonnon opetuksen sekä syrjinnän ja vastatoimet sekä korvaamaan hänen lapsensa matkat naapurikuntaan joukkoliikennettä käyttäen, jossa hän on joutunut käymään saadakseen laissa säädettyä opetusta.

Hakijan perustelut

Hakija katsoo lapsensa joutuneen välittömästi syrjityksi uskonnon perusteella luokkaopetuksessa verrattuna enemmistölapsiin tiedollisen opetuksen ja kirkkokäyntien osalta.

Hakija katsoo lapsensa joutuneen syrjityksi myös kielensä perusteella, koska kunnassa annettava suomenkielisten lasten ortodoksinen uskonnon opetus on järjestetty lain edellyttämällä tavalla. Hakija katsoo lapsensa joutuneen ruotsinkielisyydestään ja

ortodoksisesta uskonnostaan johtuen syrjityksi samanaikaisesti kahteen vähemmistöön kuuluvana siten, että kyseessä on risteävä syrjintä.

Hakija katsoo lapsensa tulleen välittömästi syrjityksi verrattuna ruotsinkielisiin A:n, B:n ja C:n kaupunkien oppilaisiin, jotka saavat ortodoksisesta uskonnon opetusta omassa turvallisessa ortodoksisessa opetusryhmässä omalta opettajalta.

Hakija katsoo lapsensa tulleen epäsuotuisammin kohdelluksi kuin muut, koska hänen on syrjinnältä välttyäkseen tullut syksystä 2018 lukien tullut matkustaa päivittäin kouluun naapurikuntaan.

Hakija katsoo kunnan ortodoksisen uskonnon ruotsinkielisen opetuksen opetusjärjestelyjen syrjineen hänen lastaan välillisesti. Aluehallintoviraston vuonna 2017 antaman päätöksen jälkeen kunnan katsomusaineiden opetusjärjestelyihin tehdyt muutokset eivät edelleenkään turvaa riittävästi katsomusaineiden asianmukaista opetusta, koska opetuslautakunnan ruotsinkielisen osaston 29.11.2017 tekemällä päätöksellä uuden opetussuunnitelman hyväksymisestä uskonnon opetuksen toteutus ja oman katsomusaineen opetuksen osuus on jätetty koulun päätettäväksi. Koululautakunnan hyväksymät uudet opetussuunnitelmat eivät poista mahdollisuutta koulukohtaisiin syrjiviin ratkaisuihin.

Hakija katsoo lapsensa joutuneen vastatoimien kohteeksi, kun hän ei osallistunut aluehallintoviraston päätöksessä puutteelliseksi katsottuun ortodoksisen uskonnon opetukseen ja hänet jätettiin koulussa tämän takia ortodoksisen uskonnon opetuksen ajaksi koulun käytävälle yksin usean kuukauden ajan. Koulun olisi tullut järjestää lapselle muuta toimintaa tuona aikana kuten esimerkiksi mahdollisuus osallistua muiden oppiaineiden opetukseen noina aikoina. Hakija katsoo, että hänen lapsensa jättäminen vaille mitään muuta toimintaa ortodoksisen uskonnon opetuksen oppituntien ajaksi oli rangaistus ja tosiasiallinen vastatoimi.

Hakija katsoo kunnan jatkaneen syrjivää menettelyään käytännön opetusjärjestelyissä myös vuonna 2017 uusitun opetussuunnitelman hyväksymisen jälkeen, koska ne eivät edelleenkään ole olleet lainmukaisia eikä lapsilla ole ollut enää omaa ortodoksisen uskonnon opettajaa eikä oppikirjaa aiempien vuosien tapaan, vaan sen sijaan lasten itsensä tuottama uskonnon vihko. Oppikirjan puuttuminen vastoin aiempia kouluvuosia on entisestään vaikeuttanut ortodoksisen uskonnon asianmukaista opettamista, koska opetusta antaneella opettajalla ei ole ollut siihen pätevyyttä. Hakijan mukaan opettaja olisi kehottanut vanhempia huolehtimaan osasta ortodoksisen uskonnon opetuksesta kotona. Hakija katsoo nuorimman lapsensa joutuneen syrjityksi tammikuun loppuun 2018 saakka, koska vasta sen jälkeen hänen koulunsa ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetusjärjestelyt paranivat. Hakija katsoo syrjinnän jatkuneen sen jälkeenkin, koska myös jatkossa vähemmistöperheet joutuvat valvomaan, että omassa koulussa oman katsomusaineen opetus toteutuu lain mukaisesti.

Hakija katsoo, että kunnan hyväksymät uudetkaan opetussuunnitelmat eivät takaa yhdenvertaisuutta, koska ne eivät poista mahdollisuutta koulukohtaisiin syrjiviin ratkaisuihin.

Hakija katsoo, ettei kunta ole edes yrittänyt saada pätevää ortodoksisen uskonnon opettajaa, koska se ei ole julkaissut hakuilmoituksia, joissa olisi haettu ortodoksisen uskonnon opetukseen pätevää opettajaa eikä ole ottanut yhteyttä ortodoksisen kirkon

uskonnon opetuksen koordinaattoreihin, jotka olisivat voineet auttaa pätevän opettajan saamisessa.

Lasta ei myöskään ole enää viety osallistumaan pääkaupunkiseudun ruotsinkielisten ortodoksioppilaiden pääsisäisliturgiaan ja pääsiäisjuhlaan. Sen sijaan luterilaisten lasten joulukirkko on toteutettu kunnassa kuten aiemminkin.

Vastaajan vastaus

Kunta kiistää syrjineensä hakijan lasta tai hänen perhettään.

Vastaajan perustelut

Kunta katsoo, että aluehallintoviraston 21.8.2017 antaman päätöksen jälkeen opetusjärjestelyjä ja opetussuunnitelmia päivitettiin niin, että ortodoksisen uskonnon opetus vastaa laissa edellytettyä. Nykyään jokainen koulu laatii oman suunnitelman jokaiselle lukuvuodelle siitä, kuinka katsomusaineiden opetus järjestetään koulussa ja mitkä osiot katsomusaineiden opetuksesta annetaan yhteisopetuksena ja mitkä erikseen opetussuunnitelman perusteiden ja paikallisen opetussuunnitelman mukaisesti.

Kunta toteaa, että katsomusaineiden opetus Suomen peruskouluissa on tunnustuksetonta. Lasten uskonnonharjoitus on kodin asia ja vastuu lasten uskonnonharjoituksesta kuuluu vanhempien vastuulle. Tunnustuksettomaan katsomusaineiden opetukseen eivät kuulu vierailut kirkkoihin tai muihin vastaaviin paikkoihin uskonnon harjoittamiseksi. Koulut eivät estä ortodoksisen uskonnon oppilaita tai muihin uskonnollisiin yhteisöihin kuuluvia oppilaita osallistumasta uskontokuntansa tapahtumiin.

Sillä, että osaa katsomusaineiden opetuksesta ei opeteta yhdessä, vaan on eri tavoin eriytetty, turvataan uskonnonvapautta niin, että oppilaalla on oikeus opetukseen omassa uskonnossaan ja oikeus olla osallistumatta muun kuin oman katsomusaineensa opetukseen. Katsomusaineissa yhteistä opetusta voidaan järjestää silloin kun se on opetussuunnitelman mukaan mahdollista ja silloin kun opetussuunnitelmat eroavat toisistaan siinä määrin, ettei yhteisen opettamisen järjestäminen ole mahdollista, järjestetään katsomusaineiden opetus erikseen. Katsomusaineiden opetusjärjestelyjen periaatteena on, että yhteiset oppitunnit eri katsomusaineissa ovat sallittuja, kun se on opetussuunnitelman perusteiden mukaan mahdollista ja muutoin tarkoituksenmukaista. Mitään selvästi ilmaistua prosenttimäärää siitä, kuinka paljon katsomusaineissa on yhteistä ja kuinka paljon erillistä opetusta, ei ole.

Kunta pitää hakijan väitteitä vastatoimista perusteettomina. Hakijan lapsen koulu ei kannattanut lapsen ottamista pois katsomusaineiden opetuksesta ja koulun rehtori oli ollut yhteydessä lapsen vanhempiin, jotta tilanteeseen olisi löytynyt ratkaisu. Sitä ei kuitenkaan löytynyt, koska lapsen vanhemmat olisivat hyväksyneet ortodoksisen uskonnon opetuksen vain omassa ryhmässä oman opettajan toimesta. Hakijan lapsen osallistumattomuus ei johtunut koulusta vaan siitä, että vanhemmat ottivat vastoin koulun kantaa lapsensa pois katsomusaineiden opetuksesta.

Kunta katsoo kunnan katsomusaineiden opetuksen ruotsinkielisessä perusopetuksessa olevan täysin voimassa olevan lainsäädännön mukaista ja vastaavan vuoden 2014

opetussuunnitelman perusteita sekä 29.11.2017 hyväksyttyä tarkistettua ruotsinkielisen perusopetuksen kunnallista opetussuunnitelmaa.

Kunnan ruotsinkielisessä koulutoimessa ei ole luotu uutta yhteistä katsomusaineiden oppiainetta vaan kaikkia kolmea kunnan kouluissa opetettavaa katsomusainetta opetetaan noudattaen niiden kunkin omaa erillistä opetussuunnitelmaa. Niitä katsomusaineiden opetussuunnitelmien osa-alueita, joissa opetusta on mahdollista antaa yhteisopetuksena, voidaan toteuttaa yhteisopetuksena, mutta muut katsomusaineiden osat opetetaan erikseen kunkin katsomusaineen mukaisesti erillisenä oppikurssina. Opetuksen toteuttaminen käy ilmi kunkin kouluyksikön vuosisuunnitelmasta ja arvioidaan seuraavana syksynä.

Pätevien katsomusaineiden opettajien saaminen lukuvuosina 2017-2018 on ollut edelleen haastavaa. Kunta yritti saada pätevää ortodoksisen uskonnon tuntiopettajaa ilmoituksin sanomalehdessä ja KuntaRekry sovellutuksessa sekä Työvoimahallinnon sivuilla. Tästä huolimatta kunta ei onnistunut saamaan pätevää ortodoksisen uskonnon opettajaa ruotsinkieliseen opetukseen. Kunta toteaa, ettei tiettyä uskontoa opettavan opettajan tarvitse itse olla kyseiseen uskontokuntaan kuuluva ja ettei ortodoksisen kirkon jäsenyys merkitse pätevyyttä opettaa kyseistä katsomusainetta.

Kunta jatkokouluttaa parhaillaan yhtä luokanopettajaa päteväksi ortodoksisen uskonnon opettajaksi, jonka pitäisi suunnitelmien mukaan pätevoityä vuoden 2019 loppuun mennessä.

Kunta katsoo, ettei suomen ja ruotsinkielinen ortodoksisen uskonnon opetus ole sillä tavoin vertailukelpoisia, että hakijaa olisi kielen perusteella syrjitty verrattuna kunnan suomenkieliseen ortodoksisen uskonnon opetukseen, koska voimassa olevan lainsäädännön mukaan ruotsinkielinen ja suomenkielinen opetustoimi ovat erillisiä opetuksen järjestäjiä, jos kunnalla on velvollisuus järjestää opetusta kummallakin kansalliskielellä. Perusopetuslain 13 §:n mukaan katsomusaineiden oppilaiden määrä lasketaan erikseen kummankin kieliryhmän osalta.

Esittelijän esitys

1. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta jättää sen toimivaltaan kuulumattomina tutkimatta hakijan korvaus- ja hyvitysvaatimukset, kuntaan kohdistuvan anteeksipyyntövaatimuksen ja vaatimuksen syrjinnän kirjallisesta myöntämisestä sekä vaatimuksen kirjallisen selvityksen jättämisestä viranomaisille yhdenvertaisuuden edistämistoimenpiteistä ja yhdenvertaisuusvaltuutettuun kohdistuvan vaatimuksen kunnan auttamisesta auttaa tunnistamaan asiasta vastuulliset ja ryhtymään rakenteellisiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja toteutumiseksi.
2. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta jättää sen toimivaltaan kuulumattomana tutkimatta väitettyä suunnitteluvollisuuden laiminlyöntiä koskevan vaatimuksen, koska sitä ei ole saattanut lautakunnan tutkittavaksi yhdenvertaisuusvaltuutettu.
3. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta tutkii asian vain siltä osin kuin se koskee hakijan lasta.
4. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta lautakunta katsoo, että asiassa on syntynyt oletama välillisestä uskontoon perustuvasta syrjinnästä ajalla 1.8.2016–31.1.2018.

5. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta lautakunta katsoo, ettei asiassa ole syntynyt oletettavaa syrjinnästä uskonnon perusteella 31.1.2018 jälkeiseltä ajalta.
6. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta lautakunta katsoo, ettei asiassa ole syntynyt syrjintäolettavaa kielen tai asuinpaikan perusteella.
7. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta lautakunta katsoo, ettei hakijan, tai hänen lapsensa ole näytetty joutuneen yhdenvertaisuuslain 16 §:ssä tarkoitettujen vastatoimien kohteeksi.
8. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, ettei kunta ole kyennyt kumoamaan asiassa syntynyttä syrjintäolettavaa ja että kunnan menettely hakijan lasta kohtaan on ollut yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä välillistä syrjintää hänen uskontonsa perusteella ajanjaksolla 1.8.2016–31.1.2018.
9. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta kieltää kuntaa uusimasta hakijan lapseen tai kehenkään muuhun kohdistunutta lautakunnan päätöksestä ilmenevää yhdenvertaisuuslain 8 §:n vastaista menettelyä.
10. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että sen kieltopäätöstä on noudatettava yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnasta annetun lain 13 §:n 4 momentin mukaan muutoksenhausta huolimatta, ellei hallinto-oikeus toisin määrää.

Perustelut

Kysymyksenasettelu

Asiassa on kysymys siitä, onko hakijan lasta syrjitty ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä. Tällöin arvioitavaksi tulevat käytännössä opetussuunnitelmien pohjalta toteutetut hakijan lasta koskeneet opetusjärjestelyt.

On myös arvioitava, onko hakijan lasta syrjitty ortodoksisen uskonnon opetuksessa kielen perusteella ja onko häntä syrjitty asuinpaikan perusteella verrattuna naapurikuntien vastaavassa tilanteessa oleviin lapsiin.

Lisäksi on arvioitava, onko hakijan lapsen jättäminen koulussa yksin käytävälle ilman muuta järjestettyä toimintaa katsomusaineiden opetuksen ajaksi ollut lapseen kohdistunut vastatoimi.

Sovellettavat oikeusohjeet

Yhdenvertaisuuslakia (1325/2014) sovelletaan sen 2 §:n 1 momentin mukaan julkisessa ja yksityisessä toiminnassa.

Perustuslain (731/1999) 11 §:n mukaan jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus, johon sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan.

Perustuslain 6 §:n mukaan ketään ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa eri asemaan muun muassa uskonnon tai vakaumuksen perusteella.

Yhdenvertaisuuslain 8 §:n mukaan syrjintä muun ohella uskonnon tai vakaumuksen perusteella on kielletty.

Välittömänä syrjintänä pidetään yhdenvertaisuuslain 10 §:n mukaan sitä, että jotakuta kohdellaan henkilöön liittyvän syyn perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa.

Välillisenä syrjintänä pidetään yhdenvertaisuuslain 13 §:n mukaan sitä, että näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella, paitsi jos säännöllä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia. Yhdenvertaisuuslain esitöiden (HE 19/2014 vp., s. 77) mukaan ilmaisulla ”käytäntö” viitataan muun muassa siihen, miten esimerkiksi koulutus on käytännössä järjestetty. Esitöiden mukaan välillisesti syrjivälle säännölle perusteelle tai käytännölle on ominaista näennäinen yhdenvertaisuus. Tällöin sääntö, peruste tai käytäntö ei nimenomaisesti aseta ketään huonompaan asemaan 8 §:n 1 momentissa mainitun henkilöön liittyvän syyn perusteella., mutta säännöllä perusteella tai käytännöllä tosiasiaassa on henkilöön liittyvän syyn perusteella syrjivä vaikutus.

Yhdenvertaisuuslain 16 §:n mukaan henkilöä ei saa kohdella epäsuotuisasti eikä hänelle kielteisiä seurauksia aiheuttavalla tavalla sen vuoksi, että hän on vedonnut tässä laissa säädettyihin oikeuksiin tai velvollisuuksiin, osallistunut syrjintää koskevan asian selvittämiseen taikka ryhtynyt muihin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden turvaamiseksi.

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 59/1991 ja 60/1991) 2 artiklan 2 kohdan mukaan sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaakseen, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiensa vakaumuksiin.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Yhdenvertaisuuslain soveltamisala

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että yhdenvertaisuuslain soveltamisala on yleinen ja sitä sovelletaan lain 2 §:n 1 momentin mukaan julkisessa ja yksityisessä toiminnassa. Lakia ei sovelleta sen 2 §:n 2 momentin mukaan uskonnonharjoitukseen.

Eduskunnan peruslakivaliokunta totesi lausunnossaan PeVL 37/2014 vp hallituksen esityksestä eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 13 §:n ja lukiolain 9 §:n muuttamisesta, että uskonnonvapauslainsäädännön uudistamisen yhteydessä vuonna 2002 tunnustuksellisesta uskonnon opetuksesta siirryttiin ”oman uskonnon opetukseen”, joka ei perustuslakivaliokunnan asiasta säädettäessä ottaman kannan mukaan ole perustuslaissa tarkoitettua uskonnon harjoittamista (PeVM 10/2002 vp).

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että käsillä olevassa asiassa ei ole kysymys uskonnonharjoituksesta, joten asia kuuluu yhdenvertaisuuslain soveltamisalaan.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivalta

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivallasta säädetään yhdenvertaisuuslain 20 §:ssä. Siinä ei ole säädetty lautakunnalle toimivaltaa määrätä asianomaisia muihin toimenpiteisiin kuin yhdenvertaisuuslaissa säädettyjen velvollisuuksien täyttämiseen. Sen mukaan lautakunnalla ei ole toimivaltaa määrätä hyvitystä tai korvausta maksettavaksi.

Yhdenvertaisuuslain 26 §:n 1 momentin mukaan hyvitystä voi käräjäoikeudessa vaatia se, joka katsoo joutuneensa syrjityksi tai vastatoimien kohteeksi.

Hakemus on näin ollen jätettävä hyvityksen ja korvausten maksamista koskevilta osin tutkimatta.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että alaikäisen lapsen puolesta puhevaltaa käyttää lapsen huoltaja. Näin ollen lautakunta jättää tutkimatta hakijan väitteet muiden lasten opetusjärjestelyjen syrjivyydestä muissa kouluissa, koska asian voi saattaa lautakunnan tutkittavaksi vain asianomistaja tai yhdenvertaisuusvaltuutettu.

Myös hakijan vaatimus siitä, että kunta myöntää kirjallisesti syrjinnän ja selvittää vastuullisille viranomaisille mihin toimenpiteisiin se on ryhtynyt yhdenvertaisuutta edistääkseen sekä että kunta esittää kirjallisen anteeksipyyntönsä, on edellä selostetuista perusteista jätettävä tutkimatta samoin kuin hakijan vaatimus siitä, että yhdenvertaisuusvaltuutettu auttaa kuntaa tunnistamaan asiasta vastuulliset ja ryhtymään rakenteellisiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja toteutumiseksi.

Yhdenvertaisuuslain 21 §:n 3 momentin mukaan yhdenvertaisuusvaltuutettu voi saattaa yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä säädettyjen suunnitteluvälitteiden laiminlyöntiä koskevan asian yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi. Yhdenvertaisuuslain 6 §:n 2 momentin mukaan koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että oppilaitoksella on suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Koska väitettyä suunnitteluvälittömyyden laiminlyöntiä ei ole saattanut lautakunnan tutkittavaksi yhdenvertaisuusvaltuutettu asia on näiltä osin jätettävä tutkimatta.

Koska asian voi yhdenvertaisuuslain 21 §:n 2 momentin mukaan saattaa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi vain se, joka katsoo joutuneensa syrjityksi tai vastatoimien kohteeksi (asianomistaja) taikka asianomistajan suostumuksella yhdenvertaisuusvaltuutettu tai yhdenvertaisuutta edistävä yhteisö, lautakunta tutkii asian vain siltä osin kuin se koskee hakijan lasta.

Perusopetusta koskevat säädökset

Perusopetuslain 13 §:ssä säädetään uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksesta.

Pykälän 1 momentin mukaan perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista uskonnon opetusta. Opetus järjestetään tällöin sen mukaan, mihin uskonnolliseen yhdyskuntaan oppilaiden enemmistö kuuluu. Tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat oppilaat osallistuvat oman uskonnon opetukseen. Oppilas, joka ei kuulu tähän uskonnolliseen yhdyskuntaan, voi huoltajan ilmoittamasta asiasta perusopetuksen järjestäjälle osallistua mainittuun uskonnonopetukseen.

Pykälän 2 momentin mukaan vähintään kolmelle Evankelis-luterilaiselle kirkkoon tai

vähintään kolmelle Ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla oppilaalla, jotka eivät osallistu 1 momentissa tarkoitettuun uskonnon opetukseen, järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta.

Pykälän 3 momentin mukaan muuhun kuin 2 momentissa mainittuihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvalla vähintään kolmelle oppilaalle, jotka eivät osallistu 1 momentissa tarkoitettuun uskonnon opetukseen, järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, jos heidän huoltajansa sitä pyytävät.

Pykälän 5 momentin mukaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle, joka ei osallistu 1 momentissa tarkoitettuun uskonnon opetukseen, opetetaan elämäntietoa. Perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää elämäntietoa opetusta, jos opetukseen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme

Perusopetuslain 14 §:n 1 momentin mukaan valtioneuvosto päättää tässä laissa tarkoitetun opetuksen yleisistä valtakunnallisista tavoitteista sekä perusopetukseen käytettävän ajan jakamisesta eri oppiaineiden ja aineryhmien opetukseen sekä oppilaanohjaukseen (tuntijako). Pykälän 2 momentin mukaan Opetushallitus päättää perusopetuksen eri oppiaineiden ja aihekokonaisuuksien, oppilaanohjauksen ja muun tässä laissa tarkoitetun opetuksen tavoitteista ja sisällöistä sekä kodin ja koulun yhteistyön ja oppilashuollon keskeisistä periaatteista ja opetustoimeen kuuluvan oppilashuollon tavoitteista (opetussuunnitelman perusteet).

Perusopetuslain 15 §:n 1 momentin mukaan opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä tässä tarkoitettua opetusta varten opetussuunnitelma.

Perusopetuslain 30 §:n 1 momentin mukaan opetukseen osallistuvalla on työpäivinä oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta. Pykälän 2 momentin mukaan opetusryhmät tulee muodostaa siten, että opetuksessa voidaan saavuttaa opetussuunnitelmassa asetetut tavoitteet.

Perusopetusasetuksen 2 §:n 1 momentin mukaan opetusryhmät muodostetaan pääsääntöisesti vuosiluokittain. Jos opetuksen tarkoituksenmukainen järjestäminen sitä edellyttää, eri vuosiluokkien sekä esi- ja lisäopetuksen oppilaita voidaan kuitenkin opettaa samassa opetusryhmässä tai antaa opetusta yhdessä muun koulun tai oppilaitoksen oppilaiden kanssa.

Perusopetusasetuksen 10 §:n mukaan Opetushallitus määrää, mitkä oppiaineet voidaan arvioida yhdessä. Perusopetusasetuksen 13 §:n mukaan oppilaan arvioinnista päättää kunkin oppiaineen tai opintokokonaisuuden osalta oppilaan opettaja tai jos opettajia on useita, opettajat yhdessä.

Opetushallitus on määräyksellä 22.12.2014 (104/011/2014) antanut perusopetuslain 14 §:n 2 momentin tarkoittamat perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräys sisältää muun muassa uskonto-oppiaineen tehtävän, tavoitteet ja keskeiset sisältöalueet sekä uskonnon eri oppimäärät evankelisluterilaisen uskonnon, ortodoksisen uskonnon, katolisen uskonnon, islamin ja juutalaisen uskonnon opetusta varten. Opetussuunnitelman perusteet sisältävät myös elämäntietä-oppiaineen opetusta koskevat lähtökohdat ja periaatteet sekä opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (104/011/2014) mukaan uskonnon opetuksen tehtävä perusopetuksessa on antaa oppilaille laaja uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys. Vuosiluokkien 3-6 aikana uskonnon opetuksessa

laajennetaan ja syvennetään oman uskonnon perustietoja. Uskonto toteutetaan oppilaiden uskonnollisen yhdyskunnan mukaisesti oman uskonnon opetuksena erillisten oppimäärien mukaan. Elämäkatsomustiedon tehtävänä on edistää oppilaiden kykyä etsiä hyvää elämää. Vuosiluokkien 3-6 erityisenä tehtävänä on rohkaista ja tukea oppilaiden pyrkimyksiä rakentaa identiteettiään ja elämäkatsomustaan.

Opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun asetuksen (kelpoisuusasetus) 21 a §:ssä määritellään kelpoisuus uskonnon opetukseen. Luokanopetuksena annettavaa evankelisluterilaisen tai ortodoksisen uskonnon opetusta antavalta henkilöltä edellytetään luokanopettajan kelpoisuuden lisäksi asianomaisen uskonnon opintoja osana luokanopettajan monialaisia opintoja, aikaisempia luokanopettajan kelpoisuuden tuottaneita opintoja tai yliopiston tutkintovaatimusten mukaisia, vähintään vastaavan laajuisia, asianomaisen uskonnon opintoja.

Perusopetuksessa ja lukiossa aineenopetuksena annettavaa evankelisluterilaisen ja ortodoksisen uskonnon opetusta antavalta henkilöltä edellytetään aineenopettajan koulutukseen kuuluvat opetettavan aineen opinnot. Muuta uskontoa perusopetuksessa tai lukiossa opettavalta henkilöltä edellytetään asianomaisessa uskonnossa suoritettua korkeakouluopinnot tai muulla tavoin hankitut riittävät tiedot ja asianomaisen uskonnon tuntemus.

Edellä mainitun kelpoisuusasetuksen 23 §:n 1 momentin mukaan sen estämättä, mitä muualla tässä asetuksessa säädetään, opetusta voidaan väliaikaisesti enintään vuoden ajaksi määrätä antamaan henkilö, jolla on riittävä koulutus ja tehtävän edellyttämä taito. Tällainen henkilö voidaan kuitenkin määrätä antamaan opetusta yli kuuden kuukauden ajaksi vain, jos tehtävän edellyttämät kelpoisuusvaatimukset täyttäviä henkilöitä ei ole määräystä annettaessa saatavilla tai jos siihen on muu erityinen syy.

Valtioneuvoston asetuksen perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (tuntijakoasetus) 2 §:n mukaan opetuksen ja kasvatuksen tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuunkykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen. Opetus edistää kulttuurien sekä aatteellisten, maailmankatsomuksellisten ja uskonnollisten, kuten kristillisten, perinteiden sekä länsimaisen humanismin perinteen tuntemista ja ymmärtämistä. Opetuksella ja kasvatuksella edistetään elämän, ihmisarvon loukkaamattomuuden, ihmisoikeuksien, luonnon ja toisten ihmisten kunnioittamista sekä tuetaan oppilaiden kasvua tasapainoisiksi ja terveen itsetunnon omaaviksi ihmisiksi. Tavoitteena on oppilaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä kasvu hyviin tapoihin. Opetus ja kasvatustukevat oppilaiden kasvua erilaisuuden kunnioittamiseen sekä vastuullisuuteen, yhteistyöhön ja toimintaan, joka edistää ihmisryhmien, kansojen, aatteiden, uskontojen ja kulttuurien välistä kunnioittamista ja luottamusta. Opetuksella tuetaan oppilaan kasvua aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi, luodaan edellytyksiä toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa sekä edistetään kestävästä kehityksestä.

Asetuksen 6 §:n mukaan oppivelvollisen tulee saada perusopetuksen vuosiluokkien 3-6 aikana yhteensä vähintään viisi vuosiviikkotuntia uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetusta.

Muut uskonnon opetuksen järjestämisestä annetut viranomaisten määräykset ja ohjeet

Opetushallitus on antanut 12.1.2018 määräyksenä ohjeen (OPH 56-2018) perusopetuksen uskonnon ja elämänkatsomustiedon sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa, jossa kuvataan, miten uskonnon ja omantunnon vapautta koskevat säännökset Suomen perustuslaissa (731/1999), perusopetuslaissa (628/1998) ja muussa lainsäädännössä tulee ottaa huomioon esi- ja perusopetuksen katsomusaineiden opetuksessa sekä mahdollisia uskonnollisia tilaisuuksia ja toimituksia sekä niille vaihtoehtoista toimintaa järjestettäessä.

Ohjeen mukaan vähintään kolmelle ortodoksioppilaalle, jotka eivät osallistu enemmistön uskonnon opetukseen, järjestetään ortodoksista uskonnon opetusta. Kolmen oppilaan vähimmäismäärä lasketaan ottaen huomioon kaikki saman opetuksen järjestäjän perusopetuksen koulut ja niiden oppilaat. Järjestäjäkohtaista oppilaiden lukumäärää tarkastellaan erikseen suomenkielisessä ja ruotsinkielisessä opetuksessa.

Muussa kuin enemmistön uskonnon opetuksessa muodostuvien opetusryhmien pienuuden takia opetus voidaan joutua käytännössä järjestämään siten, että samassa opetusryhmässä on eri vuosiluokkien oppilaita ja että opetus annetaan muussa kuin oppilaan omassa koulussa.

Opetuksen järjestäjä voi järjestää opetuksen myös yhdessä toisen perusopetuksen järjestäjän kanssa tai hankkia opetuksen toiselta opetuksen järjestäjältä. Opetus tulee suunnitella ja järjestää siten, että oppilaan oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen toteutuu ja opetusjärjestelyt ovat mahdollisimman yhdenvertaisia oppilaiden enemmistön uskonnon opetuksen kanssa.

Eräät koulut ovat järjestäneet eri katsomusaineiden opetusta samassa ryhmässä. Tällaisissa järjestelyissä tulee ottaa huomioon, että eri katsomusaineilla on opetussuunnitelman perusteissa määritellyt omat erilliset tavoitteensa ja oppisisältönsä. Uskonnon eri oppimäärien ja elämänkatsomustiedon opetussuunnitelmien perusteet ovat erilliset, vaikka niissä esiintyy samoja aiheita. Uskonnon opetus toteutetaan oppilaiden uskonnollisen yhdyskunnan mukaisesti oman uskonnon opetuksena erillisten oppimäärien mukaan.

Oppilaalla on oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen oman katsomusaineensa oppimäärän mukaisesti. Säädökset eivät kiellä opettamasta eri oppiaineita tai saman oppiaineen eri oppimääriä samalla oppitunnilla, mutta oppilas ei voi opiskella kuin yhtä katsomusaineen oppimäärää. Opetus tulee antaa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti laaditun opetussuunnitelman mukaan kunkin oppimäärän mukaan opiskelevalle oppilaalle. Eduskunnan oikeusasiamies on antanut samassa ryhmässä opettamisesta mm. seuraavat ratkaisut: dnrot EOAK/1771/4/14 ja EOAK/3469/2016. Viimeksi mainitun ratkaisun mukaan opetusryhmien muodostamisessa tulee huolehtia siitä, että kunkin uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetuksessa toteutuu perusopetuslain 30 §:n vaatimus opetussuunnitelmassa asetettujen tavoitteiden saavuttamisesta. Myös yhdenvertaisuuden periaate ja syrjinnän kieltö ohjaavat ja rajoittavat opetuksen järjestäjän harkintavaltaa opetuksen käytännön järjestelyistä päätettäessä. Oppilaiden oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotot merkitsevät käytännössä sitä, että eri uskontojen ja elämänkatsomustiedon opetus voidaan järjestää samassa opetusryhmässä vain rajatuilta

osin. Opettajalla tulee lisäksi olla jäljempänä todettu kelpoisuus antaa opetusta kunkin samassa ryhmässä opetettavan uskonnon ja elämäkatsomustiedon osalta.

Uskonnon opetukseen sisältyy olennaisena osana oman uskonnon tuntemus. Uskontoon perehtymiseen kuuluu myös tutustuminen uskonnonharjoittamisen muotoihin ja tapoihin. Tutustuminen rukouksiin, virsiin ja uskonnollisiin toimituksiin on osa uskonnon opetusta (eduskunnan perustuslakivaliokunnan mietintö 10/2002 vp). Esimerkiksi opetukseen liittyvä opintokäynti, jossa tutustutaan kirkkoon, moskeijaan tai vastaavaan uskonnolliseen rakennukseen tai seurataan uskonnollista toimitusta siihen osallistumatta, ei ole uskonnollinen tilaisuus vaan osa opetusta. Kaiken opetuksen ja muun toiminnan tulee olla pedagogisesti perusteltua.

Uskonnon ja elämäkatsomustiedon opettajalta vaadittavasta kelpoisuudesta säädetään opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetussa asetuksessa (986/1998). Luokanopetuksena annettavaa evankelisluterilaisen tai ortodoksisen uskonnon opetusta antavalta henkilöltä edellytetään luokanopettajalta yleisesti vaadittavan kelpoisuuden lisäksi, että hänen suorittamiinsa peruskoulussa opetettavien aineiden ja aihekokonaisuuksien

monialaisiin opintoihin tai niitä vastaaviin aikaisempiin opintoihin kuuluu asianomaisen uskonnon opinnot tai että hän on suorittanut asianomaisessa uskonnossa muut yliopiston tutkintovaatimusten mukaiset, vähintään vastaavan laajuiset opinnot. Evankelisluterilaista tai ortodoksista uskonnon opetusta antavalta aineenopettajalta edellytetään aineenopettajalta

yleisesti vaadittavan kelpoisuuden lisäksi vastaavalla tavalla, että hän on suorittanut aineenhallintaan vaadittavat asianomaisen uskonnon opinnot niitä koskevien vaatimusten mukaisesti.

Väliaikaisesti enintään vuoden ajan opetusta voi antaa henkilö, jolla on riittävä koulutus ja tehtävän edellyttämä taito (Asetus opetustoimen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista 23 §). Opetuksen järjestäjä harkitsee ensisijaisesti, täyttääkö henkilö uskonnon ja elämäkatsomustiedon opettajalta vaadittavat kelpoisuusvaatimukset. Uskonnon opettajalta ei edellytetä uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyttä.

Opetushallituksen muun ohjeistuksen mukaan yhteisesti järjestettyjä tunteja opettavan opettajan tulee olla kelpoinen kaikissa opetettavissa aineissa tai tunneilla tulee olla opettaja kuhunkin aineeseen.

Myös eduskunnan oikeusasiamies on katsonut kelpoisuusvaatimuksen koskevan kaikkea ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelman mukaista opetusta, sekä erikseen että yhdessä järjestettyä opetusta (EOAK/3469/2016)

Väitetty syrjinnän kiellon rikkominen Syrjintäoletettaman syntyminen

Yhdenvertaisuuslain 28 §:n mukaan vireillepanijan on syrjintää tai vastatoimia koskevaa asiaa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa käsiteltäessä esitettävä selvitystä seikoista, joihin vaatimus perustuu. Jos asiaa käsiteltäessä esitettyjen selvitysten perusteella voidaan olettaa syrjinnän tai vastatoimien kieltoa rikotun, vastapuolen on kumotakseen oletuksen osoitettava, että kieltoa ei ole rikottu.

Pelkkä väite tai epäily syrjinnän kiellon rikkomisesta ei riitä olettaman syntymiseen.

Syrjintäolettaman syntyminen säännöksessä tarkoitetulla tavalla edellyttää, että vireillepanijan esittämien tai muiden asiaa käsiteltäessä esiin tulleiden seikkojen perusteella voidaan objektiivisesti arvioiden olettaa syrjinnän kieltoa rikotun. Täyttä näyttöä syrjinnästä ei edellytetä, vaan riittävää on, että asiaa käsittelevälle viranomaiselle syntyy esille tulleiden seikkojen valossa perustellusti olettava syrjinnän kiellon vastaisesta menettelystä. (HE 19/2014 vp s. 93). Olettama syrjinnän kiellon rikkomisesta voi perustua paitsi hakijan, myös vastaajan esille tuomiin seikkoihin taikka mahdolliseen muuhun asiaa käsiteltäessä saatuun selvitykseen.

Hakija katsoo lapsensa tulleen syrjityksi ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä uskontonsa, äidinkieltänsä ja asuinpaikkansa perusteella.

Kieli

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo kunnan selvittäneen, että voimassaolevan lainsäädännön mukaan ruotsinkielinen ja suomenkielinen opetustoimi ovat erillisiä opetuksen järjestäjiä, koska kunnalla on velvollisuus järjestää opetusta kummallakin kansalliskielellä. Perusopetuslain 13 §:n mukaan katsomusaineiden oppilaiden määrä lasketaan erikseen kummankin kieliryhmän osalta.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että tällä perusteella ruotsinkielisen uskonnon ortodoksisen opetuksen järjestäminen on kuulunut kunnan ruotsinkielisen opetustoimen harkintavaltaan niin, että se on päättänyt itsenäisesti ruotsinkielisen uskonnon ortodoksisen opetuksen järjestämisestä kunnan ruotsinkielisissä kouluissa samoin kuin kunnan suomenkielinen opetustoimi on päättänyt itsenäisesti suomenkielisen uskonnon ortodoksisen opetuksen järjestämisestä kunnan suomenkielisissä kouluissa.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo kunnan selvityksen perusteella, etteivät suomen ja ruotsinkielinen ortodoksisen uskonnon opetus ole sillä tavoin vertailukelpoisia, että hakijaa olisi kielen perusteella syrjitty verrattuna kunnan suomenkieliseen ortodoksisen uskonnon opetukseen. Asiassa vertailukelpoinen ryhmä on muut hakijan lapsen luokalla katsomusaineita opiskelevat oppilaat. Näin ollen asiassa ei synny hakijan lapsen äidinkieleen perustuvaa syrjintäolettamaa.

Asuinpaikka

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että kunnat päättävät itsenäisesti opetussuunnitelmistaan, eikä kunta ole päättänyt muiden kuntien opetussuunnitelmista. Asiassa ei synny tällä perusteella syrjintäolettamaa asuinpaikkaan perustuvasta syrjinnästä.

Hakijan lapsen matkustaminen kouluun toiseen kuntaa opetusta saamaan on hakijan omaan päätökseen perustuva asiointi, joten tälläkään perusteella asiassa ei synny syrjintäolettamaa asuinpaikkaan perustuvasta syrjinnästä.

Uskonto, ajanjakso 1.6.2016–31.1.2018

Asiassa saadusta selvityksestä ilmenee aluehallintoviraston katsoneen hakijan kantelun johdosta 21.8.2017 antamassaan päätöksessä, että uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetus kunnan ruotsinkielisessä opetustoimessa ei ole voimassa olevan lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden mukaista.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on aluehallintoviraston pyytämässä lausunnossaan katsonut, että ottaen huomioon eri aineiden opetussuunnitelmien eroavaisuudet, opettajan muodollinen pätevyys, sekä opetussuunnitelman yleisestä arvoperustasta ilmenevät turvallisuuden ja osallisuuden periaatteet, vaikutti todennäköiseltä, että vähäisen oppilasluvun uskonnon tai elämäkatsomustiedon opetukseen oikeutetut oppilaat voivat joutua sekä sosiaalisesti että oppimisen suhteen heikompaan asemaan, mikä voi merkitä välillistä syrjintää. Lisäksi yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoi, että menettely voi olla ristiriidassa opetuksen järjestäjille ja oppilaitoksille yhdenvertaisuuslaissa säädetyn yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuuden kanssa.

Edellä esitetyin perustein sekä asiassa saatu selvitys huomioon ottaen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että hakija on esittänyt objektiivisesti arvioiden sellaista selvitystä, jonka perusteella on syntynyt hakijan lapsen uskontoon perustuva syrjintäolettava välillisestä syrjinnästä 1.8.2016 ja 31.1.2018 välisenä aikana hakijan lapsen ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä kunnassa, ja että todistustaakka on kääntynyt.

Vastaaajan on näin ollen näytettävä, ettei se ole menetellyt yhdenvertaisuuslain 8 §:n syrjintäkiellon vastaisesti.

Uskonto, 31.1.2018 jälkeinen aika

Hakija katsoo syrjinnän jatkuneen sen jälkeenkin, kun hänen lapsensa ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetusjärjestelyt paranivat tammikuusta 2018 lukien. Jatkossa vähemmistöperheet joutuvat hakijan mukaan valvomaan, että omassa koulussa oman katsomusaineen opetus toteutuu lain mukaisesti. Hakija katsoo, että kunnan hyväksymät uudetkaan opetussuunnitelmat eivät takaa yhdenvertaisuutta, koska ne eivät poista mahdollisuutta koulukohtaisiin syrjiviin ratkaisuihin.

Kunta katsoo, että aluehallintoviraston 21.8.2017 antaman päätöksen jälkeen opetusjärjestelyjä ja opetussuunnitelmia päivitettiin niin, että ortodoksisen uskonnon opetus vastaa laissa edellytettyä. Kaikkia kolmea kunnan kouluissa opetettavaa katsomusainetta opetetaan noudattaen niiden kunkin omaa erillistä opetussuunnitelmaa. Niitä katsomusaineiden opetussuunnitelmien osa-alueita, joissa opetusta on mahdollista antaa yhteisopetuksena, voidaan toteuttaa yhteisopetuksena, mutta muut katsomusaineiden osat opetetaan erikseen kunkin katsomusaineen mukaisesti erillisenä oppikurssina. Opetuksen toteuttaminen käy ilmi kunkin kouluyksikön vuosisuunnitelmasta ja arvioidaan seuraavana syksynä.

Hakija on selvittänyt, että hänen lapsensa ruotsinkielinen ortodoksinen uskonnon opetus koulussa parani sen jälkeen, kun tammikuussa 2018 koulussa aloitettiin uudet opetusjärjestelyt, niin että ortodoksista uskonnon opetusta oli riittävästi eriytetty ja sinne saatiin tammikuun lopussa ortodoksisen uskonnon tuntiopettaja.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, ettei asiassa synny hakijaa tai hänen lastaan koskevaa syrjintäolettaa 31.1.2018 jälkeen. Asiassa esitetyn selvityksen perusteella ei synny perusteltua epäilyä siitä, että tämän ajankohdan jälkeen opetusjärjestelyt olisivat olleet syrjivät. Hakijan lapsi ei ole jatkanut koulunkäyntiä syksyllä 2018 kunnan koulussa, vaan toisessa kunnassa, jonka opetus on hakijan näkemyksen mukaan järjestetty lainmukaisesti. Hakijan tyytymättömyys opetukseen tammikuun ja syksyn 2018 välisenä aikana näyttää perustuvan lähinnä siihen, ettei sinänsä asianmukaisessa opetuksessa ehditty saada kiinni aiemman kahden vuoden laiminlyöntien aiheuttamaa jälkeen jäämistä.

Yhdenvertaisuuslain 6 §:n 1 momentin mukaan koulutuksen järjestäjän ja tämän ylläpitämän oppilaitoksen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava oppilaitoksen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että kunta on aluehallintoviraston 21.8.2017 antaman päätöksen saatuaan ryhtynyt heti toimenpiteisin uusien syksyllä 2016 toimeen pantujen opetussuunnitelmien aiheuttamien opetusjärjestelyiden puutteiden korjaamiseksi.

Kunta on lähettänyt ensin 27.9.2017 aluehallintoviraston päätöksen tiedoksi muun muassa hakijan lapsen koululle. Samalla ruotsinkielisiä peruskouluja kehoitettiin täsmentämään ja konkretisoimaan jaoston seuraavaan kokoukseen mennessä ne osat uskontojen ja elämänskatsomustiedon opetussuunnitelmasta, jotka eivät täyttäneet opetussuunnitelman perusteiden vaatimuksia.

Tämän jälkeen kunnan ruotsinkielisen esikoulutoiminnan ja koulutuksen jaosto päätti kokouksessaan 29.11.2017 vahvistaa evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon sekä elämänskatsomustiedon uudet opetussuunnitelmat kunnalle. Myös hakijan lapsen koulu laati uuden opetussuunnitelman lukuvuodelle 2018–2019.

Lisäksi saadun selvityksen mukaan kunta ryhtyi jatkokouluttamaan yhtä luokanopettajistaan päteväitymään ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen tuntiopettajaksi.

Hakijan selvityksen mukaan hänen lapsensa osalta opetusjärjestelyt paranivat, kun lapsen kouluun palkattiin ortodoksisen uskonnon tuntiopettaja tammikuussa 2018 ja katsomusaineiden opetus jakautui luokanopettajan opettamaan yhteiseen ja tuntiopettajan opettamaan eriytettyyn opetukseen.

Ottaen huomioon kunnan toimenpiteet ja niiden vaikutukset hakijan lapsen ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen toteuttamiseen, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo kunnan ryhtyneen asiassa yhdenvertaisuuslain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettuihin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Syrjintäoletaman kumoaminen

Lautakunta on edellä katsonut, että ajanjakson 1.6.2016–31.1.2018 osalta on syntynyt oletama välillisestä uskontoon perustuvasta syrjinnästä.

Yhdenvertaisuuslain 13 §:n mukaan erilainen kohtelu ei ole syrjintää, jos säännöllä, perusteella tai käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia.

Hyväksyttävä tavoite

Aluehallintoviraston 21.8.2017 antaman päätöksen mukaan kunta on ilmoittanut aluehallintovirastolle kunnassa 1.8.2016 lähtien sovellettujen opetussuunnitelmien tavoitteena olleen muun muassa sen, että oppimalla yhdessä uskonto- ja katsomusrajojen yli oppilaat luovat edellytykset aidolle vuoropuhelulle ja yhteisöllisyydelle. Kunnan mukaan koulun henkilökunta kohtaa kotien eri uskontoja, katsomuksia ja perinteitä avoimesti ja kunnioittavasti, ja täten luodaan edellytyksiä rakentavalle vuoropuhelulle ja oppilaiden kehitykselle humaaneiksi ihmisiksi. Kunta esitti, että eri katsomusaineiden yhteisopetuksen kautta oppilaat kokevat syvempää oppimista keskustelujen, draamaharjoitusten ja projektipohjaisten työmenetelmien kautta ja saavat ymmärrystä omalle ja muiden identiteetille ja katsomuksille. Kunnan mukaan oppilaat eivät joudu edustamaan henkilökohtaisesti omaa katsomustaan, elleivät he sitä valitse, paitsi "omassa kehityksessään, kotitehtävissään ja mahdollisissa projekteissa". Kunnan mukaan sisällyttämällä kaikki oppilaat opetusryhmiin vältetään jakoa "meihin ja heihin". Kunta kuvailee opetusta luonteeltaan yleissivistäväksi.

Kunta esittää lautakunnalle toimittamassaan selvityksessä ruotsinkielisten elämänskatsomusaineiden 29.11.2017 uusitun opetussuunnitelman yleiseksi tavoitteeksi laajan yleissivistävän koulutuksen antamisen niin uskonnossa kuin elämänskatsomustiedossakin. Oppilaat perehtyvät Suomen uskonnollisiin ja vakaumusellisiin perinteisiin sekä uskontoihin ja elämänskatsomuksiin muualla maailmassa. Oppiaineessa edistetään ymmärrystä uskonnon ja kulttuurin suhteesta sekä uskontojen ja elämänskatsomusten moninaisuuden lukutaitoa. Oppiaineessa annetaan monipuoliset tiedot uskonnoista ja autetaan oppilaita ymmärtämään uskontoja koskevia keskusteluja. Oppilaita ohjataan kriittiseen ajatteluun ja opiskelemaan uskontoja ja elämänskatsomuksia erilaisista näkökulmista. Uskonnonopetuksessa oppilaille annetaan valmiudet osallistua uskontojen ja elämänskatsomusten sisällä ja niiden kesken käytävään dialogiin. Opetuksessa perehdytään opiskeltavan uskonnon sekä muiden uskontojen ja elämänskatsomusten eettiseen ajatteluun.

Kunnan lautakunnalle toimittaman uuden 29.11.2017 uusitun opetussuunnitelman yhteisen elämänskatsomusaineiden opetuksen

tavoitteena 3-6 vuosiluokille on ohjata oppilasta niin, että oppilaan oma identiteetti ja elämänkatsomus vahvistuu. Oppiaine antaa katsauksen erilaisiin maailmankatsomuksiin ja kulttuureihin. Oppilasta ohjataan eettiseen ajatteluun ja muiden mielipiteiden ja näkemysten kunnioittamiseen.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, että kunta on esittänyt toteuttamalleen opetussuunnitelmalle yhdenvertaisuuslain 13 §:ssä tarkoitetun hyväksyttävän tavoitteen.

Keinojen asianmukaisuus ja tarpeellisuus

Jotta voidaan arvioida sen järjestelyn asianmukaisuutta ja tarpeellisuutta, jolla kunnan opetussuunnitelman mukaista opetussuunnitelmaa on hakijan lapsen koulussa toteutettu yhdistettäessä eri uskontojen sekä elämänkatsomustiedon opetus, on tarpeen arvioida lapsen koulussa toteutuneiden ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen opetusjärjestelyjen vaikutukset hakijan lapseen.

Hakija on selvittänyt, että arvioinnin kohteena olevana aikana hänen lapsellaan ei ole ollut pätevää ortodoksisen uskonnon opettajaa. Koska hakijan lapsi on saatujen selvitysten mukaan ollut luokassaan ainoa ortodoksista uskontoa opiskeleva lapsi, ovat opetussuunnitelman perusteista poikkeavat yhteiset katsomusaineiden opetustilanteet, etenkin kun suurin osa opetuksesta on toteutettu yhteisopetuksena, omiaan saattamaan hakijan lapsen sekä sosiaalisesti että oppimisen suhteen luokassa heikompaan asemaan suhteessa enemmistönä oleviin oppilaisiin. Samoin pätevän opettajan puuttuminen on ollut näissä olosuhteissa omiaan saattamaan hakijan lapsen luokassaan ainoana ortodoksisen uskonnon opiskelijana epäedullisempaan asemaan muihin luokassa katsomusaineita opiskelleisiin verrattuna.

Hakijan lapsensa puolesta esittämän selvityksen mukaan kunnan toteuttamat uudet opetusjärjestelyt katsomusaineiden opetuksessa lapsen koulussa syksystä 2016 alkaen vaikuttivat lapseen niin, että lapsi hiljeni, eikä tahtonut enää puhua koulusta eikä erityisesti uskontotunneista.

Aluehallintovirasto on edellä selostetuin tavoin katsonut, että uskonnon ja elämänkatsomustiedon opetus kunnan ruotsinkielisessä opetustoimessa ei ole ollut voimassa olevan lainsäädännön ja opetussuunnitelman perusteiden mukaista. Ottaen lisäksi huomioon muut edellä mainitut seikat, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo asiaa kokonaisuutena harkittuaan, etteivät hakijan lapsen kohdalla uutta ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetussuunnitelmaa toteutettaessa käytetyt opetusjärjestelyt olleet asianmukaisia ja tarpeellisia.

Lisäksi kunnan menettelyä arvioitaessa on otettava huomioon, että menettelyn kohteena on ollut nuori alaikäinen lapsi, joka on ollut luokkansa ainoa ortodoksista uskontoa opiskeleva lapsi.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta kiinnittää huomiota myös siihen, että uskonto on mainittu perustuslain 6 §:n 2 momentin syrjintäkieltosäännöksessä. Tällaiseen perustuslain

syrijintäkieltosäännöksessä lueteltuun henkilökohtaiseen syyhyn perustuvan käytännön hyväksyttävyydelle on asetettava erityisen korkeat vaatimukset (ks. esim. PeVL 31/2013 vp ja siinä mainitut PeVL 1/2006 vp, s. 2/I, PeVL 38/2006 vp, s. 2). Lisäksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 14 artiklan 1 kohdan mukaan lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen on kunnioitettava.

Kunta on perustellut ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä käyttämänsä menettelyä myös tarkoituksenmukaisuussyillä.

Koska ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä käytetty menettely on perustunut yhdenvertaisuuslaissa ja perustuslain 6 §:n 2 momentissa nimenomaisesti kiellettyihin syrjintäperusteisiin, ja koska perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, etteivät tarkoituksenmukaisuussyyt voi olla sellaisia erityisen korkeat vaatimukset täyttäviä perusteita, jotka oikeuttaisivat kiellettyihin syrjintäperusteisiin perustuvan syrjivän menettelyn ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä.

Väitetty vastatoimien kiellon rikkominen

Hakija katsoo lapsensa joutuneen vastatoimien kohteeksi, kun lapsi on joutunut viettämään katsomusaineiden tunnit koulun käytävällä muita tehtäviä tehden tai ilman muuta ohjelmaa tai opetusta, kun hän ei ole osallistunut koulun antamaan ruotsinkieliseen ortodoksisen uskonnon opetukseen.

Kunta on selvittänyt, että edellä mainittu tilanne on syntynyt, kun hakija on marraskuussa 2017 ottanut lapsensa pois ortodoksisen uskonnon opetuksesta vastoin koulun tahtoa. Koulun rehtori on ollut yhteydessä lapsen vanhempiin, jotta tilanteeseen olisi löytynyt ratkaisu. Sitä ei ollut kuitenkaan löytynyt, koska lapsen vanhemmat olisivat hyväksyneet ortodoksisen uskonnon opetuksen vain omassa ryhmässä oman opettajan toimesta.

Hakijan selvityksen mukaan hänen lapsensa oli palannut ruotsinkieliseen ortodoksisen uskonnon opetukseen kevätlukukauden 2018 alussa, kun kouluun oli palkattu ortodoksisen uskonnon tuntiopettaja.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta toteaa, että koulu ei sinänsä olisi voinut jättää oppilasta yksin valvonnatta koulun käytävälle tämän huoltajien otettua lapsen pois uskonnon opetuksesta. Esitetty selvitys ei kuitenkaan viittaa siihen, että menettelyä voitaisiin pitää yhdenvertaisuuslain 16 §:ssä tarkoitettuna vastatoimena.

Johtopäätös

Edellä esitetyin perustein yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta katsoo, ettei kunta ole kyennyt kumoamaan asiassa ajalla 1.8.2016–31.1.2018 syntynyttä syrjintäolettamaa ja että kunnan menettely hakijan lasta kohtaan ruotsinkielisen ortodoksisen uskonnon opetuksen järjestämisessä on ollut yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä välillistä syrjintää hänen uskontoonsa liittyvien syiden perusteella 1.8.2016 ja 31.1.2018 välisenä aikana.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta kieltää kuntaa uusimasta hakijan lapseen tai kehenkään muuhun kohdistunutta lautakunnan päätöksestä ilmenevää yhdenvertaisuuslain 8 §:n vastaista menettelyä.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan kieltopäätöstä on noudatettava yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnasta annetun lain 13 §:n 4 momentin mukaan muutoksenhausta huolimatta, ellei hallinto-oikeus toisin määrää.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan päätös

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta päätti hyväksyä esittelijän esityksen.

Lainkohdat

Laki yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnasta (1327/2014) 1 §, 6 §, 8 §, 12 §, 13 §

Yhdenvertaisuuslaki (1325/2014) 2 § 1 momentti, 8 §, 10 §, 11 § 1 ja 2 momentti, 13 §, 16 §, 18 § 1 momentti, 20 § 3 momentti, 21 § 2 momentti, 26 § 1 momentti, 28 §

Perustuslaki (731/1999) 6 §, 11 §, 22 §

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59/1991 ja 60/1991) 2 artikla 2 kohta, 3 artikla 1 kohta, 14 artikla 1 kohta

Muutoksenhaku

Muutoksenhakuohjaus liitteenä.

Asian ovat päättäneet Outi Anttila, Merja Heikkonen, Satu Honkala, Husein Muhammed ja Niina Mäntylä. Asian esittelijä Juhani Kortteinen.